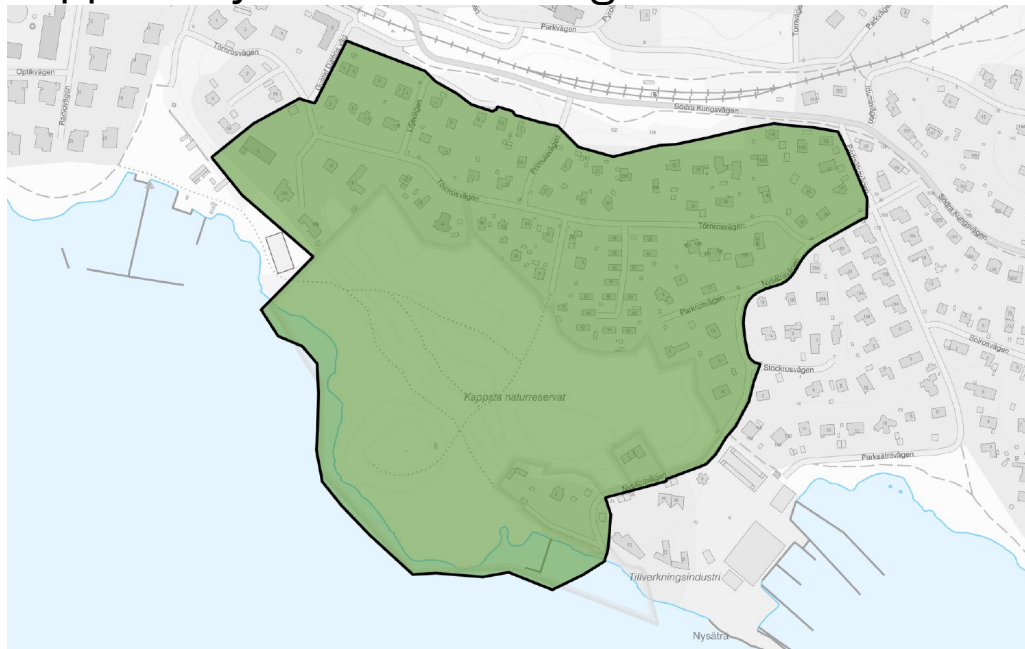

Kappsta-Nysätra, Törnrosvägen och Hasselörten

Bakgrund

Större delen av denna stora kulturmiljö upptas av Kappsta naturreservat där kustterrängen längs Halvkakssundet är kuperad. Nere på udden i söder vid Nysätra finns hållar och berg i dagen längs vattnet. En förhistorisk grav nära stranden utgörs av en rund stensättning som troligen härstammar från järnåldern (Raä Lidingö 55).

Fornlämning (Raä Lidingö 55) är ett tidigt minne av öborna. Det är en rund stensättning, en grav, troligen från järnåldern.

Kappstaområdet i de branta backarna ner mot sundet har en säregen prägel. Här låg bl a sommarvillan Kappsta från 1880-talet fram till 1933, och sommarvillan Nidaros mellan 1883–1960. Omgivningarna präglas av hållmark, tall- och granskog,

ädellövslundar samt klippstränder med små vassvikar. Kappsta kännetecknas också av många grovvuxna och mycket gamla ekar.

Området vid Törnrosvägens sträcker sig från Gustaf Daléns väg och Villa Ekbacken i väster till Nysättravägen i öster. Här ringlar den smala gatan följsamt genom den kuperade skärgårdsterrängen. Utanför villakvarteren i söder står Kappsta naturreservats högvuxna skog som en tydlig fond och ett fåtal större villor med mer naturpräglade tomter sätter prägel i sydväst och sydost - Villa Ekbacken i väster samt Villa Elisberg och Villa Solbacken i öster.

I öster ligger grupphusbebyggelsen i kvarteret Hasselörten som är ett modernare bostadsområde. I övrigt dominerar den egnahemspräglade småskaliga villakarakteren från tidigt 1900-tal.

Beskrivning av området

Kappsta -Nysätra

Innanför Halvkakssundet i nuvarande sydvästra delen av Skärsätra byggdes flera sommarvillor främst för stockholmstraktens övre samhällsskikt ca 1880-1900. Kappsta, Nysätra, Fredriksberg, Julita och Nidaros var några av de sommarvillor som uppfördes i slutet av 1800-talet. Ångbåtsbryggan vid Nysätra tillkom samtidigt för att underlätta sommargästernas transporter till och från Stockholm. Längre fram under 1900-talet brann Kappsta, Nidaros och Julita byggdes därefter upp på nytt och Nysätra revs förutom stallbyggnaden.

Redan 1882 uppfördes sommarvillan Kappsta av professor P. J. Wising. Villan fick sitt namn efter Kappsta gård i Södermanland och Wising kom sedermera att bli morfar till Raoul Wallenberg som föddes här 1912. Efter att villan brann ner 1933 skedde inga ytterligare byggnationer och villaträdgården med sina exotiska växter förvildades. Kappstaområdet förvärvades 1986 av Lidingö stad och kom att bli ett naturreservat för att skydda den unika floran.

Kappsta med ruinen efter sommarvillan som brann 1933. Raoul Wallenbergmonumentet till vänster i bild nära trappan. (Lidingö 10:158.)

Sammantaget samspelar natur och kulturpåverkan i upplevelsen av Kappsta och bildar en särpräglad naturskön inramning kring ruinen av sommarvillan. Husruinen omfattar den delvis terrasserade platsen för villan med grund och murad stensockel samt i närheten en större jordkällare med stenmurad front.

Sydost om Kappsta ligger Nysätra. Ingen av sommarvillorna från sent 1800-tal finns i dag bevarad. De befintliga yngre bostadshusen har däremot ursprung från dem och rester av exempelvis stenbrygga med strandskoning och skyddande pirarm påminner om den äldre bebyggelsen. I dag är platsen en av Lidingös främsta små strandanknutna maritima kulturmiljöer med rötter i 1800-talet (Lidingö 10:158).

Nysättras ångbåtsbrygga och strandskoning.

Även av Nysätra sommarvilla finns spår. Dels finns villans husgrund på en klippavsats nordost om bryggan, dels står det lilla stallet nära intill (Lidingö 10:145). Öster om Nysätra brygga ligger Boghammars varv som flyttades till Lidingö 1913. Varsmiljön ligger utanför kulturmiljön men är i sig ett mycket intressant industrihistoriskt område. Mellan Nysätra Brygga och varvet har runt 2020 ett modernt bostadskvarter med exklusiva villor uppförts.

I området finns även lämningar efter en annan sommarvilla, kallad Nidaros, ritad av den norske arkitekten Christian Thams. Villan var Trondheims officiella utställningspaviljong vid Allmänna konst- och industriutställningen 1897. Efter utställningens slut fraktades huset till Kappstaområdet och blev sommarnöje. Nidaros brann ner efter ett blixtnedslag i juli 1960. Idag återstår bla husgrunden och rester efter en prydnadsdamm och en terrass.

Av villan Nidaros finns bla lämningar en terrass med utblick över Lilla Värtan.

Törnrosvägen

Bostadsområdet kring Törnrosvägen, norr om naturreservatet, utvecklades i och med att AGA etablerade sig i Skärsätra 1912. Två år senare öppnades Södra Lidingöbanan vilket gav underlag för en intensiv utbyggnad av södra Lidingö och ett stort antal bostäder för fabriken arbetare och tjänstemän kom att byggas längs Törnrosvägen med omnejd.

Vägdragningen som blev Törnrosvägen återgår troligen till stor del på ett äldre småskaligt lokalvägnät som följt terrängen väster om Skärsätra gård. Redan 1908 var gatustråket väl etablerat och till stor del kantat av bostadshus enligt generalstabskartan över Lidingön från detta år.

Den stora utbyggnaden skedde kring 1910 och efterföljande årtionde. Fortfarande finns enstaka kvarvarande äldre sommarvillor från sent 1800-tal vid Nysätravägen kvar. Främst ska nämnas Villa Solbacken som slottsarkitekten Ernst Jacobsson ritade åt sig 1882 som sin privata sommarvilla. Villa Solbacken är en av de mest välbevarade sommarvillorna på Lidingö och utformad i det sena 1800-talets luftiga panelarkitektur.

Villa Solbacken är en sommarvilla från 1882–1883.

Enstaka små egnahem tillkom redan efter sekelskiftet 1900. Några större privatvillor uppfördes också. Framför allt lät AGAs grundare Gustaf Dalén uppföra sin monumentala bostad Villa Ekbacken 1912 vid Törnrosvägens västra del. Villan är djupt indragen på tomten med sina tunga nationalromantiska byggnadsvolymer och omgärdas av murar i ljus puts som avgränsar mot gatan och sätter prägel på gaturummet längst i väster.

Villa Ekbacken ritades av arkitekt Erik Hahr och uppfördes 1912 som bostad för Gustaf Dalén.

Karaktäristiskt för utbyggnaden mellan 1905–1925 längs Törnrosvägen var lite enklare utformade trävillor i 1 ½ plan med fasad i ljusmålad eller faluröd spåntad panel. Husen försågs ofta med en veranda eller en öppen förstukvist vid ingången. Sadeltak förekom men tegeltäckt brutet tak dominerade. Det byggdes även några putsade villor för tjänstemän i området som trots förändringar bevarar sina ursprungsdrag. Tomtstrukturen växlar inom kvarteren och är relativt oregelbunden men varje hus hade ursprungligen en rymlig tomt för självförsörjning genom köksodlingar, bärbuskar och fruktträd. Den äldre tomtkaraktären är fortfarande ett kännetecken för Törnrosvägen och på vissa ställen finns bevarade spjälstaket eller klippta lövhäckar som ramar in tomterna mot gatan kvar. Tidstypiska grindstolpar och grindar i trä eller smide är också ett karaktärsfullt inslag längs gatan.

Törnrosvägen vid kvarteret Vitfrylen.

Bebyggelsen vid Törnrosvägen hade fortfarande in på 1990-talet en mycket genuin och enhetlig prägel av tidigt 1900-tal. Sedan dess har dock mycket hänt med

villabebyggelsen, framför allt i samband med stora renoveringar. Om- och tillbyggnader har genomförts, ibland med bevarande av husets ursprungliga karaktär, ibland med stora förändringar av det befintliga huset som följd. Ett och annat äldre hus har rivits och ersatts med nybyggnader som ibland, men inte alltid, ansluter till områdets mer småskaliga karaktär och volymer. En del större förändringar har också gjorts, exempelvis genom tillkomsten av kvarteret Hasselörten.

I dag är det framför allt i stråket mellan Liljevägen i väster och Parksättravägen i öster som den mest sammanhållna äldre villakaraktären finns i behåll. Kvarter som Vitfrylen samt delvis Krolliljan, Majvivan och Myskmadran har fortfarande många genuina karaktärsdrag från 1905–1925.

Törnrosvägen vid kvarteret Krolliljan.

Hasselörten

Inbäddat i området ligger kvarteret Hasselörten som en liten enklav. Området är värt att lyfta och beskriva i sig då det är ett fint exempel på 1990-talets kvalitativa villabyggande på Lidingö. Kvarteret Hasselörten byggdes 1996–1997 efter en arkitekttävling med syfte att rita enkla men gediget utformade hus med ekologiska ambitioner. Husen försågs med bland annat bergvärme, braskamin och energisnål ventilation och ritades av Brunnberg och Forshed arkitektkontor. Redan på planeringsstadiet kunde de blivande fastighetsägarna komma med synpunkter på närmiljöns innehåll och utformning och husen inrymmer bostäder för ett, två eller fyra hushåll.

Bostadshusen i kvarteret Hasselörten vänder ena kortsidan mot huvudgatan. De enkla, slätputsade fasaderna är färgsatta i milda pasteller av benvitt, gråvitt, ockragult eller rosa. Sadeltaken är flacka och täcks av tvåkupigt tegel.

Vid områdets mittpunkt, torget mellan husen, står ett stort ädellövträd.

Tomterna inramas av spjälstaket som ska anknyta till traditionella gårdsplank.

Området har en småskalig utformning, inspirerad av traditionell svensk trästadsbebyggelse från 1700- och tidigt 1800-tal. Utformningen antyder även att Bygge och Bo från 1920-talet på norra Lidingö kan ha varit en inspirationskälla. Kvarteret Hasselörten är en enhetligt utformad grupphusbebyggelse som har variationer främst genom sin färgsättning. Bebyggelsen har en enkel utformning och präglas av stor omsorg om helhet och detaljer. Husen är regelbundet grupperade längs en säckgata som utformats som ett litet gatustråk där både bostadshus och uthus står i tomtgräns, något indragna från gatan. Bostadshusen vänder generellt ena kortsidan mot gatan. Tvåvåningshusen har en slätputsad fasad under flackt sadeltak med tvåkupigt tegel. Husens fasader är enkla och odekorerade och färgsatta i milda pasteller av benvitt, gråvitt, ockragult och rosa. Fönstren är spröjsade och gråmålade i likhet med entrépartier och dörrar. Ett karaktäristiskt papptäckt skärmtak markerar entrén.

Uthus med förråd och garage har grå panelfasad under pulpettak. Tomterna inramas av spjälstaket som ofta är målade i husfasadens färg. Ett lågt staket av liggande bräder avgränsar mot omgivande naturpräglad parkmark. Gatumarken är hårdgjord och grusad och området mittpunkt, torget mellan husen, står ett stort ädellövträd som vårdträd på en gräsrunnel med inslag av mindre lövträd som markerar den lilla rumsbildningen i söder samt ramar in tomterna mot Törnrosvägen i norr.

Sammanfattande värdering

Kappsta och Törnrosvägen utgör en särskilt värdefull kulturmiljö där delar är skyddade som naturreservat. En förhistorisk grav ger ett långt tidsdjup för mänsklig

aktivitet på platsen. Kappsta naturreservat är en sällsam kulturupplevelse där skärgårdsnaturen kring lämningarna av de försvunna sommarvillorna Kappsta, Nidaros och Nysätra kommit att präglas av att villaträdgårdarnas växtlighet spridit sig och blandats med den naturliga floran.

Villabebyggelsen vid Törnrosvägen återspeglar flera viktiga bebyggelsehistoriska faser i Lidingö stadsutveckling. Kulturmiljön har sitt ursprung i det sena 1800-talets sommarnöje för välbärgade stockholmare under ångbåtstrafikens epok. En välbevarad och tydlig rest från denna tid är Nysätra brygga, en av Lidingös värdefulla små kustanknutna maritima kulturmiljöer med rötter i 1800-talet. Störst historisk förankring har dock Törnrosvägen i AGA-industrins etablering och stora betydelse för Lidingö. Den enklare villabebyggelsen som uppfördes för fabriken arbetare och tjänstemän längs vägen ger uttryck för det tidiga 1900-talets många svenska egnahemsmiljöer och är även relaterad till Lidingö som industristad. Området har en stark koppling till AGA:s grundare Gustaf Dalén då hans egen Villa Ekbacken jämte Villa Solbacken präglar områdets täta kulturmiljö och uppvisar stora arkitekturhistoriska värden.

Kvarteret Hasselörten ingår i den större kulturmiljön Kappsta-Törnrosvägen. Kulturmiljön präglas av en enhetligt utformad grupphusbebyggelse som tillkom söder om Törnrosvägen på 1990-talet och som bevarar hög grad av ursprunglig utformning. Bebyggelsen har stark förankring i 1990-talets strävan efter småskaliga enheter, fokus på ekologiskt bygge och resursmässig hållbarhet. 1990-talsarkitektens tillbakablickar på den traditionella svenska småstadens värden har satt tydliga spår i utformningen av Hasselörten.

Miljön är uppmärksammas som kulturmiljö i "Lidingö – Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990).

Fornlämningar skyddas enligt Kulturmiljölagen. Information om fornlämningar kan hittas i Forsök hos Riksantikvarieämbetet.

Karaktärsdrag

- Kappsta naturreservats unika kombination av skärgårdsnatur och förvildade exotiska trädgårdsväxter från den f.d. sommarvillan Kappsta.
- Villorna Kappsta, Nidaros och Nysättras lämningar.
- Nysätra brygga i välmurad huggen sten, strandskoning samt murad pirarm.
- Nidaros 1, Örn-paviljongen med välbevarad panelarkitektur och taktäckning.
- Kvarvarande sommarvillors bebyggelsemönster, volym och fasadmaterial.
- Törnrosvägens smala mått och anpassning till den kuperade skärgårdsterrängen.
- Ett fåtal större villor med mer naturpräglade tomter.
- Småskalig villabebyggelse från 1900-talets början vars bebyggelse kännetecknas av indragen husplacering, bostadshus i 1 ½ plan, fasad i

ljusmålad eller faluröd panel, spröjsade fönster, veranda eller en öppen förstukvist vid ingången, tegeltäckt brutet tak.

- Rymliga tomt med fruktträd och blomsterplanteringar, spjälstaket eller klippta häckar mot gatan, tidstypiska grindstolpar och grindar i trä eller smide.

Villa Ekbacken och Villa Solbacken

- Villa Ekbacken som fondbyggnad till Gustav Daléns väg med långt indragen husplacering i park. Villan har nationalromantisk exteriör, monumental borgliknande volym, höga svängda tegeltak, tidstypiskt entréparti och spröjsade fönster, fasad med ljust slammat tegelmurverk, terrasserad villaträdgård med mur mot gatan lika husfasaden.
- Villa Solbacken med indragen husplacering och samlad volym, välbevarad exteriör med riklig panelarkitektur från 1880-talet, stora taksprång, ljusgul panel, rikt indelade fönster med särpräglad utformning, dekorerade verandor och gavelrösten, tak i slät falsad plåt samt grönskande trädgård med stödmur och klippt häckplantering.

Kvarteret Hasselörten

- Kvarterets grupphusbebyggelse och dess kvalitativa gestaltning med stor omsorg om helhet och variation i detaljer.
- Regelbundet bebyggelsemönster som präglas av småskalighet och hållbarhet.
- Bostadshus i två våningar, uthus i en våning, båda placerade i tomtgräns lätt indragna från gatan.
- Slätputsade enkla fasader färgsatta i milda pasteller av vitt, grått, gult eller rosa, flackt sadeltak med tvåkupigt tegel, spröjsade fönster, entrépartier och dörrar målade i mättat grått.
- Papptäckt skärmtak över entrén.
- Uthus med panelklädd fasad under pulpettak.
- Tomter avgränsade av spjälstaket ofta målade i husfasadens färg.
- Central platsbildning mellan husen planterad med ett stort ädellövträd som vårdträd samt lövträd på gräsrunnel.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Naturresevatets täta miljö med inslag av exotiska växter och Kappstavillans lämningar i form av terrassering, husgrund och Wallenbergmonumentet bör bevaras.
- Stallet bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder.
- Nysätra brygga i huggen sten, strandskoning och murad pirarm bör bevaras.
- Örn-paviljongen med panelarkitektur, träkonstruktion och taktäckning bör bevaras.
- Byggnaderna vid Törnrosvägens ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid underhållsarbeten.
- Ursprungliga delar och detaljer såsom fasader i panel, spröjsade fönster, verandor och förstukvistar samt tegelklädda valmade tak bör bevaras, väl anpassade material och metoder bör användas.
- Nya tillägg och tillbyggnader bör utföras med hänsyn till den ursprungliga byggnaden.
- Ev. avstyckning av fastigheterna till de ursprungliga tomterna bör undvikas.
- Ev. komplementbyggnader bör anpassas till huvudbyggnaden och placeras så att de inte påverkar helheten.
- Om ny bebyggelse ska läggas till i den befintliga miljön bör den utgå från omgivande bebyggelse vad gäller placering, skala och volymverkan.
- Grönska såsom äldre träd, fruktträd, planteringar och gräsytor är ett viktigt inslag i miljön och bör bevaras. Äldre träd bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl. Ev träd som måste tas ned bör ersättas.
- Spjälstaket eller klippta häckar mot gatan, grindstolpar eller grindar i trä och smide bör bevaras.

Villa Ekbacken

- Villa Ekbacken bör underhållas med väl anpassade material och metoder för att säkerställa att byggnadens kulturhistoriska värden består.
- Villans läge som fondbyggnad till Gustav Daléns väg med långt indragen husplacering i park och dess nationalromantiska exteriör bör bevaras avseende volym och karaktär.
- Ursprungliga delar och detaljer såsom höga svängda tegeltak, tidstypiskt entréparti och spröjsade fönster, fasad med ljust slammat tegelmurverk, terrasserad villaträdgård med mur mot gatan lika husfasaden bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder.

Villa Solbacken

- Villa Solbacken från 1880-talet bör underhållas med väl anpassade material och metoder för att säkerställa att byggnadens kulturhistoriska värden består.
- Villans indragna husplacering och samlade volym, välbevarade exteriör med riklig panelarkitektur, stora taksprång, ljusgul panel, rikt indelade fönster med särpräglad utformning, dekorerade verandor och gavelrösten, tak i slät

falsad plåt bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder.

- Ursprunglig färgsättning bör bevaras.
- Den grönskande trädgården med stödmur och klippt häckplantering bör bevaras

Kvarteret Hasselörten

- Bebyggelsen i kvarteret Hasselörtens arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid underhållsarbeten.
- Befintlig planstruktur bör värnas. Områdets enhetliga karaktär bör bibehålla sin utformning avseende byggnadernas placering på tomten, volymverkan, fasadmaterial och färgsättning.
- Ursprungliga delar och detaljer såsom putsade fasader med homogen färgsättning, flacka tak belagda med tvåkupigt tegel, spröjsade fönster, entrédörrar och skärmtak ovan entré bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder traditionella material och metoder.
- Placering av uthus och spjälstaket är viktiga för upplevelsen av området
- Ursprunglig färgsättning på fasader, snickerier, uthus och spjälstaket har en sammanhållande verkan och bör inte ändras.
- Grönska såsom vårdträd på central platsbildning mellan husen är ett viktigt inslag i miljön och bör bevaras.
- Träd bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl. Ev. träd som måste tas ned bör ersättas.